

030 9057761

pa

$\frac{2}{352}$

$\frac{1}{384}$

№ *9106* L. V. In.

Mahz. K. Freidenfelda

(28)

L

arb. 1969g. 50vii

Freidenfelds, K.

Sweedrija un Widfeme.

18345
401

Rigā, 1922.

Latvijas Gēlshējās Miņjas Veedribas īshewums.

1100

C. Phipina un J. Upmana drufatava Rīgā, Marijaš eelā 10.

Muhsu biskapa eeweschanas swinibās bija eeweh-
rojams un swinigs briedis tas, kad Sweedrijas wirs-
biskaps Dr. N. Sederbloms šavā runā Jehkaba baj-
nizā norahdija ar šavu biskapa fislī uš kahdu glesnu,
kas tur karajās pee ņenas, un kurā redzams ņawe-
nais reformazijas aistahwis, Sweedrijas ķehninsch
Gustaws Adolfs, pee tam teikdams, ka ņcho glesnu
dahwina Latwijas ew. luterbasnizai kahds labwehli-
Sweedrijā, un ka ņchai glesnai ir ihstā weeta Jehkaba
basnizā, jo ņcho basnizu ir min. ķehninsch atnehmis
jesuiteem un dahwinajis to ewang. luterbasnizai, un
ka winsch te esot Deemu luhdsis.

Schis notikums, uš kuru aistrahdija Sweedrijas
wirsbiskaps, wed muhs tahlā pagahtnē — 1621. g.
Smagi guleja toreij Polijas un katolu basnizās wara
uš Rigu, Widsemi un Latgali. Pehz wahzu bruni-
neeku ordena, Baltijas waldneezes reformazijas laic-
meta ņahlumā, ņabruckšanas nahza Widseme ar Rigu
un Latgale sem Polijas waldibas. Ar to nodibinajās
ņche, protestantisma ņemē, katolizisma wara. Lai gau
Polijas ķehninsch bija swinigi apsolijis (1561. g.), ne-
aistikt ne ewangelija tizibu, ne zitas ņchejeeneeschu tee-
ņibas, tad tomehr drihj ween pahrkahpa ņcho solijumu:
Rigā atwehra jesuitu skolu un Jehkaba basnizu, kurā
notikuschi deewkalpojumi ew. luter. latweescheem jau

no pašča reformazijas šahkuma, Polijas kehninsch pamehleja atdot jesuiteem (1582. g.). Jesuiti nu uzzihtigi pubhejuschees pilsehtās un uz semēm isplatit katolu tizibu, pee tam nifni vajadami lutertizibas mahzitajus un draudšes lozeklus, kas šazehla leelu ihgnumu pret jesuiteem un katolu basnizu un pat nemeerus Rīgā.

Katolu basniza toreis loloja leelischkas zeribas uz fawas tizibas isplatishanu Kreewijā. Nostiprinajusi fawu waru Baltijā, wina gribeja peektot jo darbigu mišiju Gekschreewijā, un pahwestam bija drošča isredse ar jesuitu palihdšibu nostiprinat katolu basnizas waru ari Austrumeiropā. Te schis zeribas šadragaja wihrs, kura wahrds peeder pee šposchakeem wehsturē: sweedru kehninsch Gustaws Adolfs, reformazijas glahbejs ari pee mums.

Starp Poliju un Sweedriju bija izzehlees karisch jau 17. g. šint. šahkumā, kas nefis Widsemei daudš posta un ari Rīgai daschadas breefmas, bet pehdigi tomehr brihwibu pehz wišam katolizisma apšpeeschanām.

Schini kara sweedreem weizās šahkumā labi; gandrihs wiša muišchneeziba peeslehjās wineem; tikai Rīga wehl turejās pee Polijas. Gan ari te pilsehtneeki bija sweedru pusē, bet pilsehtas walde, bihdamās no polu atreebibām, negribeja atkrist no Polijas. Bet drihs kara laime pahrgahja atkal polu pusē, kureem te bija

leelats kara spehls. 1601. g. sweedri weltigi apsehda Rigu, nespehdami wehl to eenemt. Schinî karâ bija daudj jazeesch fewiſchki laufu eedsihwotajeem, latweescheem, jo usnahza bes zitâm breeſmâm wehl breeſmigs bads, furâ ne weenreis ween fastopami zilweſu ehſchanas gadijumi. Zſalkuſchi un badâ nonihkuſchee lauſchu bari dewâs uſ pilſehtâm; fewiſchki Rigas wahrte preeſchâ ſalaſijâs daudj ſchahdu nelaimigo. Dſiti aiſtuſtinaja ſirdi Rigas pilſoneem tee ſlati, kaſ atwehrâs winu azim uſ Rubſkalna (tâ ſauza to kalnu, kaſ atradâs uſ tagadejâs Eſplanades lauſuma, un ſuru noraka 1785. g.). Sche bija apmetuſchees leeli ſchahdu badâ nonihkuſcho bari, fureem pilſoni iſdaliſa pahrtiſas weelas.

Schahdu nabagu zilweſu apdahwinaschanu rudeni no waſaras augleem iſdariſa pilſoni ari nahtoſchos gados. Laikam gan ſcheem badu un zeſchanas (wahzu „Hunger und Kummer“) laikeem par peemimu wehlaſ radâs Rigâ auguſta mehneſi no pilſehtas ſarihtotee lauſchu iſpreezes ſwehtki, ſurus noſauza par „hungerkummeru“ un ſuri paſtahweja wehl pirms neilga laika...

1605. g. toreifejais ſweedru kehninſch Karlis IX. eenehma Daugawas grihwas zeetofni un apsehda Rigu. Atkal tâ jau agrat nodega dala Rigas ahrpilſehtas. Ari ſlaiſta Gertrudes baſniza, ſura bija uſzelta no katoleem, atnemtâs Zehlaba baſnizas weetâ,

Krita leefmānt par upuri. Pehz nelaimigās kaujas ar polu pahrspēktu, kas bijr ūsteidsees Rīgai palihgā, ķehnīsch Karlis atgahja uš Bernawu atpakaļ. Wehkreiļ ūweedri eenehna Daugawgrihwu 1608. g., bet newareja ari ūchoreiļ ilgi te turetees.

Kad ķehnīsch Karlis IX. mira 1611. g., ūweedru leeta Wiðsemē nebija uš ūstiprām kaħjām. Karla IX. deħls un peħznahzejs waldbihā Gustaws II. Adolfs turpinaja ūawa tehwa eesahkto darbu: Polijas un katolizīsmā waras apkaroschanu Wiðsemē. Wiñsch zihnijs par ūawa troua godu, par ūawas tehwijs no broūchinaschanu, kas wareja notikti tikai zaur Polijas waras ūalauschanu Baltijas peekraūtē; bet wiñsch zihnijs ari par ūawu dahrgo ewangelija tizibu, kuru te katolizīsmā apūpeeda. Tā ka ūchi wiħra personā ūweenojas waroniba kaujas laukā ar waronibu tizibas zihnās, tad wiñsch eenem augstāko ūahwolli ūawa laika waldbneerū ūarpā. Ar wiñsa atnahkūchanu Wiðsemē usleħza ūchejeeneescheem laimes ūwaigūne, un gaiūūcha briħwiabas deena uūausa peħz polu un jeūuitu apūpeeschanas tumūūajeem laikeem.

18. martā 1621. g. Gustaws Adolfs peeteiza poūleem no jauna karu. Wiñsch gribeja ūawas kara operazijas weħrst ūewiūūki pret Rīgu, kura it nemaū neatradās kaujas gatavibā. Weltīgi piūūeha bija greeūūsees peħz palihdūibas pee Polijas waldbibas un leetaweeschu kara wadona firsta Radūiwila; winai bija

jaisteef ar saweem spehkeem, kuri nebija leeli. Tschalki tagad islaboja pilsehtas apzeetinajumus un tos no-
stiprinaja.

4. augustâ 1621. g. Sweedru flote dewâs us Mithl-
grahwi, us kureeni bija gahjis ari Gustaws Abdolfs
ar 14.000 kareiwjeem no Pehrnamas, kur winsch bija
iszehlis malâ sawu kara spehtu. Dabujis wehl 10.000
kareiwjus, tehniusch apsehda Rigu, pee kam wina kara
spehta nometne sneedjâs lihds smiltschu kalneem. Lai
gan pilsehtas garnisons bija mafs, tomehr pilsoni,
kas nehma dsihwu dalibu zihnâ, bija zeeschi apneh-
muschees, aistahwet pilsehtu, zil ween eespehjamâs. At-
kal wajasbeja nobedsinat ahrpilshehtas. Sweedri bija
uszehluschi kahdu skansti ari us kahdas Daugawas sa-
linas, no kuras apschaudija pilsehtu. Energisko ridsi-
neeku leelgabalu uguns, kas atnesa sweedreem daschu
labu saudejumu, peerahdija, ka nebuhs weegli eenemt
scho pilsehtu. Pat tehniina telti trahpija lode, un wai-
rakas personas wina tumumâ tapa wairaf waj masaf
smagi eetwainotas. Tehniusch un wina brahlis Kar-
lis Filipss, beeschi ar lahpsstu rokâs nodarbodamees
transchejâs, atradâs nereti dsihwibas breefmâs. No
sweedru skanstim un batarejam isshautâs lodes, ku-
ras katru deenu wairaf par 1000, daschreis 100 stundâ,
krita pilsehtâ, daudj bojaja namus un basnizas.
Uguni pilsehtâ apslahpeja ar slapjam, sahlitam wehr-
schu ahdam un gowss mehlsleem.

Septembra saktumâ sweedru eerakumi bija no-
nahkusi jau lihds pilsehtas walnim, un nu eesahla
list minas sem Smilshu un Jehlaba wahrtu apzeeti-
najumeem. Ari otrais usaizinajums (2. sept.) us pil-
sehtas atdoschanu palika bej panahkumeem. Gustawš
Adolfs bija nodomajis usspridinat Smilshu wahrtu
apzeetinajumus un pa scho islausto zaurumu eesahlt
pilsehtas sturmeschanu. Bet us brahla un zitu luh-
gumu, lai saudsetu pilsehtu, winsch wehl trescho reis
12. sept.) usaizinaja pilsehtneekus padotees. Kareiwju
pilsehtâ bija wehl tik kahds 1000, un apzeetinajumi
atradas loti kritiskâ stahwofli. Behniusch ari rahdija
Rigas parlamentareem 14 pehdas dsilo, ar 24 pul-
wera muzam piidito eerakumu, kas bija sagatawots,
lai islaustu pilsehtas apzeetinajumos zaurumu. Wisu
to apzeredami un pahrleezinati, la glahbtees zitâ zelâ
is schi stahwofla, naw eespehjams, pilsehtas dome, gil-
des un polu eeredni weenbalsigi nolehma padotees
sweedru lehninam.

16. septembrî 1621. g. ap plkst. 3 p. p. Gustawš
Adolfs ar sawu brahli Karli Filipu un trihs eska-
droneem jahtneeku un 4 pulkeem kahsneeku eenahza
pa Schahlu wahrteem pilsehtâ. De winu apswiezinaja
pilsehtas dome. Namehr sweedru kareiwji eenehma
weetas pilsehtas apzeetinajumos un us walneem, Gu-
stawš Adolfs jahja pahr turgus laukumu us Behtera
basnizu, kur winu sagaidija spehzigas ehrgefu stanas,

un tur tureja apšweikuma sprediki duššchigais jesuitu pretineeks un apšarotajs, wirsmahžitajs Hermans Samsons, wehšakais Widšemes superintendentis, weens no eewehrojamakeem basnizas darbincekeem šweedru laikmeta šahumâ. Pehz spredika dšeedaja:

„Deews Kungs, Tew' šlawejam!“

Pehz deewšalpojuma Gustaws Adolfs dewâs ar šawu brahli uš šawu mahjokli Marštaku eelâ, Michaels Schulza namâ.

Otrâ deenâ, 17. septembrî, šehninsch dewâs uš jesuitu Sw. Žehšaba basnizu, lika to atšlehgt un dšeedat šweedru walodâ: „Deews Kungs, Tew' šlawejam!“ un pehz tam turet sprediki. Pehz deewšalpojuma šehninsch aizinaja pee šewis jesuitu preesterus un atšahwa wineem (škaitâ 8) netrauzeteem atštaht pilšehtu.

Jesuitu aišeeschana no Rigas nošihmeja pahwesta leelisko nobomu šabrukšchanu, išplatit katolizišma waru ari pahr Širopas austrumeem. Gustawa Adolfa ušwaras pilnâ eeeschana Rīgâ nošihmeja ari Polijas atšpeeschanu no Baltijas juhras un winas waras mašinaschanu.

Žehšaba basnizu šehninsch Gustaws Adolfs atdewa šweedru šaraspšhtam par garnizona basnizu. No ta laika šeho basnizu mehšsa dehwet par krona basnizu.

25. septembrî Gustaws Adolfs apštiprinaja Rīgai šinamas privilegijas, pehz šurâm, štarp zitu, winas pilšoneem bija dotas šemes ihpašchuma tešibas (Corpus

privilegiorum Gustavianum). Scho privilegiju apstiprina-
šanas deenā Gustavs Adolfs šanema uš lahdas tir-
gā uszeltās tribines, kura bija apstīta ar šarkanu dreh-
bi, Rīgas pilsonu ustizības švehrastu un pilšehtas at-
flehgas, kuras winšch lopā ar privilegijām atdewa
atpakaļ birgermeistaram Ede.

Šchai Rīgas eekatoschanai par peeminu tapa kalta
šewišchla šudraba medala. Utteezības starp Rīgas pil-
šoneem un Gustavu Adolfsu tapa jo širšnigās. Pilšoni
jutās atšwabinati tā no lahda leetuwena, un winu
širdis teežas šchim waldneekam preti, kas bija tās pa-
šchas tizības, tā wini, un kura deewbijiba un tihrais
raksturs wineem jau šen bija pašištamš.

Gustavs Adolfs bijis wehl diwas reises Rīgā,
otro reiši 1622. g., tad winšch 23. sept. eezehla mah-
žitaju Mag. Hermanu Samšonu par Widsemes su-
perdentu un inspektoru par wišām Widsemes bašni-
zām un mahžitajeem. Winšch dabuja pilnwaru, pahr-
raudšit bašnizas, ešfaminet un ordinet mahžitajus. Ne-
derigus mahžitajus winam wjadseja atzelt no amata
un derigus eezelt, šasinā ar patronu un bašnizas
preekšneeku. Wet par wišām bašnizas leetām Sam-
šonom wjadseja šinot šehninam. Trescho un pehdejo
reiši Gustavs Adolfs bijis Rīgā wafaru 1625. gadā
atbraukdamš šcheit ar 8000 šareiwjeem uš 66 fugeem.
tad winšch nokahriojis Widsemes bašnizas leetas, rak-
stidams preekšchā katru gadu noturet šinodi Walmeerā

fem superdenta wadibas, pee tam apstiprinadams 22 finodes noteikumus.

Leela nosihme preefch. Widjemes ew.-lut. basnizas bija scheem ahtreem un stingreem preefchraisteem un schahdai zentralas waras dibinaschanai ar eewehrojamaam piluwaram. Un bija ari winas wehsture til retâ laime, swarigâ brihdî redset sawas basnizas preefchgalâ jo eewehrojamu wihru, kas ir wehrts, la winu kâ lihdsstrahdneeku nostahda lihdsas teem leeleem darbincefeem, furus Sweedrija eezehluſi sawas waras sposchalâ laikmetâ, lai Widsemi eeguhtu un zeltu.

Magistrs Hermans Samsons bija flawens kâ drofchs tizibas zihnitajs pret jesuiteem, un schi wina flawa bija til leela pee wina laika beedreem un pehznahzejeem, kâ kahds wehsturneeks wareja leezinat, Samsona darbibas nosihmi turedams preefch azim: „Tâ bija katoku usbrukums ewangeliskai tizibai jau eefschligi pahrspehts, kad peenahza ta stunda, kad ari sabruka ahriigi winu wara.“ Samsons bija sewischki energisks wihrs ar dselssstingru raksturu, wineem zihnas laikeem peemehrots garigs zihnas waronis. Winam leeli nopelni Widjemes basnizas un draudschu dsihwes isweidoschanâ un pazelſchanâ. Winſch zehlis ar Sweedrijas naudu lawâ nopostitâs basnizas un skolas, eezehlis jaunus mahzitajus, pulzinajis isklichduschos draudschu lozektus.

Gandriņj 30 gadu ilgais ķāršč bija breefmigi po-
stijis Vidsemi, wiša dšihwe bija isirusi, wišur drupas
ween bija redsamas. To apdomajot gan izželas fe-
wiščki Samsona nopelnš, ka wišč pašpehjis jau sa-
was darbibas pirmajos 10 gados pawairot mahzitati
skaitu no 5 uz 40. Sawās draudšču pahrraudsibās
wišč neatlaidigi un sirdigi zihņiees tiklab pret pa-
ganu eeflateem un netikumeem, kā ari pret katolu
tizibas atleekām un paradumeem.

Gustawa Adolfa leelais nopelnš ir, ka wišč ruh-
pejees par widsemneeku neween garigās, bet ari lai-
zigās dšihwes pazelščanu. Wišč toreij fewiščki ruh-
pejees par apipeesto semneeku šaimneezijā un teefistā
stahwoķla notahrtoščanu un pazelščanu. Rehninšč
eezehla rewisijas komisiju, kurai ušdewa fastahdit ša-
raištu par semneeku klauscheem un nodewām, šakarā
ar semneeku mahju leelumu un labumu, lai nespeestu
semneekus ar pahraļ leeleem nodolkeem. Šhstā prote-
stantisma garā lehninšč ruhpejees ļoti par gara gaiš-
mas isplatīščanu un isglihtibas pazelščanu, zeldams
neween mafakas skolas, bet dibinadams pat gimnāšijas
Rigā un Terbatā, un 1632. g. pahriwehršdams Ter-
batas gimnāšiju par augstskolu. Gewehrojams ir tas
notikums, ka Gustaws Adolfs gribejis weizinat latwee-
šču un igannu walodas praščanu ari isglihtoto šar-
pā, likdams ušnemt šhis abas walodas Terbatas gim-
nāšijas mahzibas programā. Wišur Vidsemē Gustaws

Abolīš līzīs wālšīs un pilsonīškā dīhivē daščadašos dīhīwības pilnos dīhglus un zaur to pamatu laimīgai dīhīwei.

Deemščehl, nebija lemts ne winam, ne ari Wīdsemei preezatees par šči flawenā, eewehrojāmā protestantīšma aištahwja un weizinataja dibinato pašahkumu augščhanu un išweidoščhanu. Wīšs wehl bija raščhanās stadijā, kad Rīgu šafneedša behdu šina par Gustawa Abolša nahwi kaujas laukā pee Litzenes, Wāhziā, 1632. g. Zihnā pret ewangelīškās tīzības apšpeespeedeju, katolīzīšma kara wadoni Wallensteinu, zihnā par wišaugštakām mantām šhini pašaulē, tīzības un širdzapsīnas brīhīwību, warona nahwē mira Gustaws Abolšs.

Deels un preeščšīhīgš šawā darbībā un tīzībā wīnšč šahw muhšu gara azu preeščhā. Wīna tīzību uš Deewu wareja redset jau tuhlin pehž Rīgas eewemščhanas 1621. g. Lai gan ušwardām bagats, tomehr wīnšč naw eedomīgš, bet dīki pašemīgš; wīna pirmais zēščh pehž eenahtščhanas pilšehtā ir uš bānīzu, lai tur pateiktos širsnīgi Deewam par wīna šchehligo palīhdīšību un pašargatšanu kauju breesmās. Un tā ari wīnšč eesahht Rīgas priwīlegijas apštīprinasčhanas rakštu ar wahrdeem:

„Mehš ešam šawā waldīščhanā nopeetni no pašča šahkuma par to pubhejuščhees, ka lai Muhšu wālštī

un tās peederigās semēs taptu uftureta ihsta kalpo-
ſchana Deewam un mihlais meers.“

Schee wahrdi norahda uſ dſitu un dſihwu religio-
ſitati Guſtaw r Abdolſa firdi, ko winſch peerahdijis wiſā
muhſchā, pat wehl pehdigajā kaujā, kurā winſch krita,
un kuru winſch eefahſta, dſeedadamš kopā ar ſaweem
kara pulſeem garigu dſeeſmu un Deewu luhgdams. Lai
ſchis tizibas waronis ir par preekſchſihmi augſteem un
ſemeem!

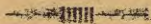
Toreiſ wina nahwe pildija wiſus ewangelija tizi-
gos wiſās proteſtantu ſemēs, ari ſche Rigā ar dſitām
ſehram. Sahpēs par ſchi tizibas aiſſtahwja agro nahwi
un par leelo ſaudejumu, kaš bija zehlees ewangelija
tizigeem ar Guſtawa Abdolſa nahwi, rakſta kašds Ri-
gaš pilſonis toreiſ ſawā deenas grahmata:

„Wiſas Augſburgaš tizibas apleezibas baſnizaš
ir loti noſtumuſchaš; lai mihlais Deewš pehž ſawa
ſchehligā prahta atkal modina nabaga kriſtigeem tahdu
Gideanu, kašds bijis Deew r meerā duſoſchais keh-
niſch.“

Tagad atkal pazel ſche, proteſtantisma ſemē, ſawu
galwu katolu baſniza, kurā tagad uſleesmojuſchaš tās
paſchaš zeribas, kašdas Guſtawš Abdolſš toreiſ apſpee-
da, eenemdams Rigu 1621. g., proti, attihſtit leeliſtu
propagandu Geſchtreewijā ar iſredſi uſ labeem panah-
kumeem. Baſe ſchai propagandai toreiſ radās ſche ar
Polijaš peepalihdſibu, tagad ar Latwijaš waldivaš un

Swehtà Krehsla noslehgtò Konfordatu, kas dod atkal katolu basnizai šche fewiſchās privilegijas un kas atļauj atkal jesuitu ordeneem šche darbotees katolu basnizas isplatiſchanâ un noſtiprinaſchanâ, lai no ſchejeenes waretu attihſtit ſawu propagandu Padomiju Kree-wijâ, kur ſabrukusi wezâ kreemu basnizas ſahrtiba un ir teeſmes uſ kaut ko zitu. Tâ ſtahw ari proteſtantismam ſche jaunis zihnas preeſchâ. Sihmigi nu ir, ka tahdoš apſtahkloš atkal Sweedrija mums ſneedj roku, ka atkal Sweedrijas preeſchſtahwiš, winaš ewangelija basnizas wirsgans un wadoſchâ perſona, Seemeleir-paš proteſtantismâ ſcheit atnahzis, lai palihdſetu is-weidot un ſtiprinat Latwijas ewangelija basnizu.

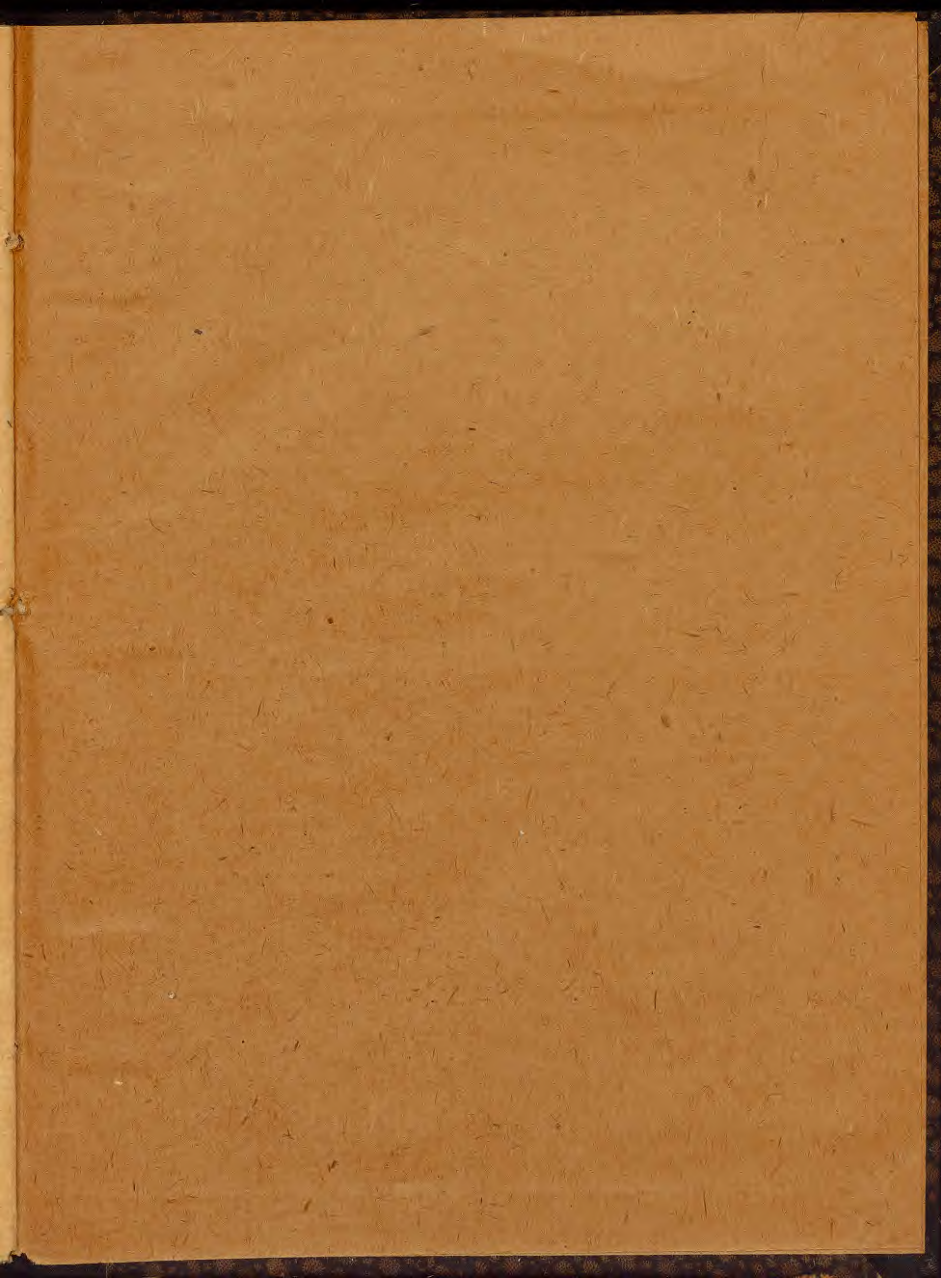
Patelkſimees Deewam par ſcho mums ſneegto ſtip-ro brahla roku, tureſim to zeeti, un roku rokâ ar ſcho ſtipro ewangelija basnizu eeſim droſchi preti nahkotnei, wehledamees, lai neween Sweedrijas dahwinatâ Gu-ſtawa Adolfa gihmetne karatos weenmehr Jehkaba basnizâ, bet lai Guſtawa Adolfa ſtiprais tizibas garš kas bija gatawš neſt ſawas dahrgâš ewangelija tizibas labâ wiſleelakoš upureš, buhtu dſihwš weenmehr Lat-wijas ewangelikâ basnizâ! To lai Deewš mums dod!

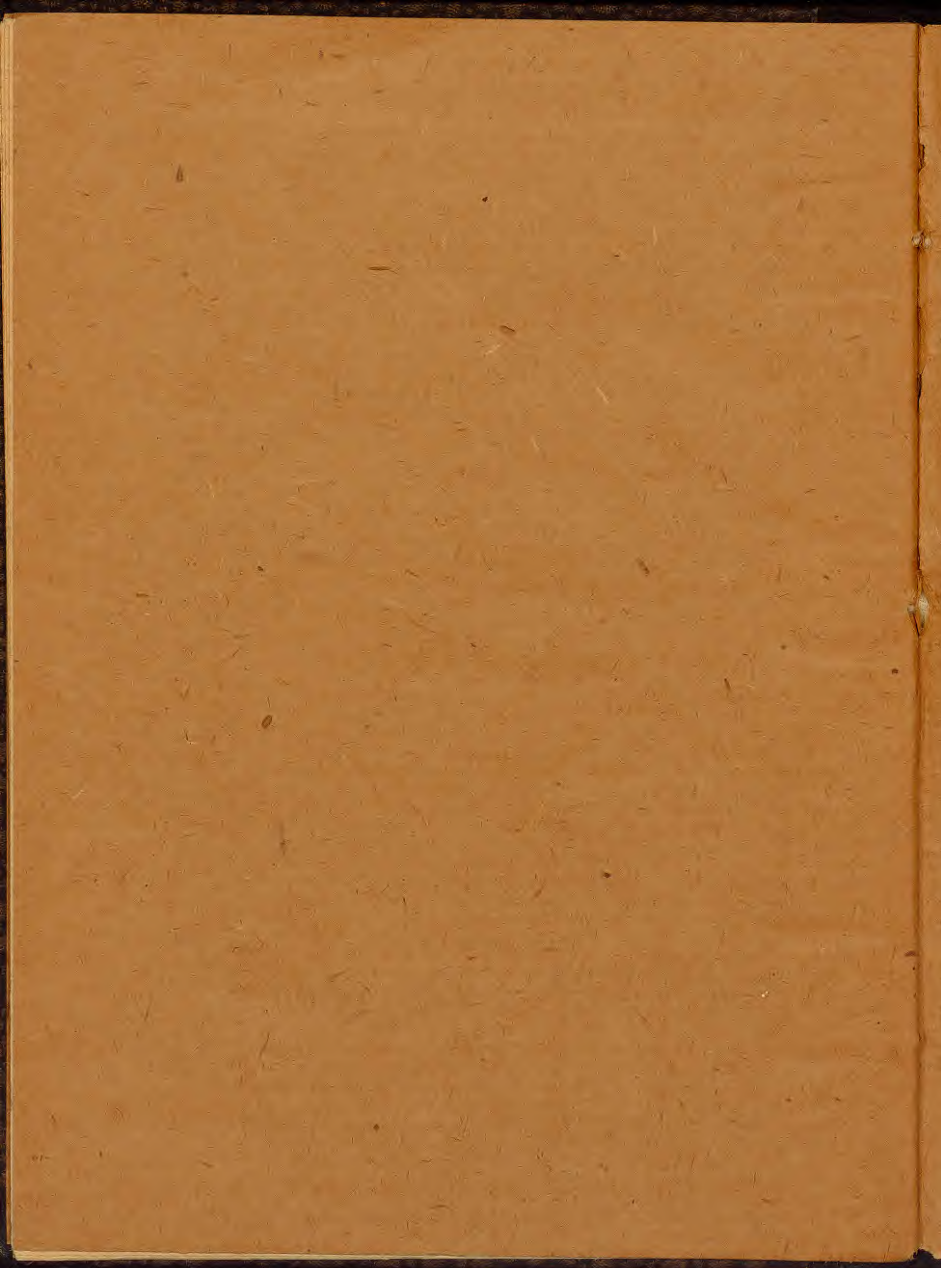

55810

61X22

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057761